

Славко ГОРДИЋ (Нови Сад)

НОВИНЕ У ПОЕТСКОМ СВЕТУ И ГОВОРУ ДУШАНА КОСТИЋА

Пут до нечијег песништва неретко бива заобилазан и кривудава, дуг и колебаљив, осенчен премишљањима и повременим одустајањима. Један нас призивук привлачи, други одбија, а понекад у истој, непромењеној боји песниковог гласа разазнајемо и разлоге свог отпора и налоге свога предавања. У тој дијалектици поистовећивања и опирања имају — поред песникових и наших, читалачких врлина, мана и мена — непорецив удео и општа, примљена мишљења, чија је увреженост почесто обрнуто сразмерна њиховој стварној утемељености. Колебање се, обично, кад-та; — не без извесне катартичке помешаности осећања — разрешује неопозивим пристанком или коначним разлазом.

Мој дефинитивни пристанак на поезију Душана Костића, или бар на њено позније, скорашње обличје, догодио се у посве одредивим околностима и истим таквим, одређеним поводом. Како су те околности општијег и трајнијег карактера, па ће неминовно проговорити и из овог записа, а садржане су и у самом поводу, засад бих нешто више само о поводу. Под том помало непрецизном ознаком подразумевам и памтим тренутак сусрета с једним новим, мени бар непознатим Костићем, којег сам поготово случајно открио у *Триптиху о похари*, циклусу смештеном у великом оквир на другој страни *Књижевних новина* од 12. јануара 1980, новина које тад не бежу на особитом гласу нити у изразитијој милости читалаца, што, рекао бих, овоме сусрету придаје и белег додатне случајности. Случајности која ће, међутим, у мој потоњи однос према песнику утиснути печат оне нужне, неминовне знатижеље и дослуха с којима проживљавамо и ишчекујемо јавке малобројних, нашим избором привилегованих песника, оних којима смо једном поверовали и с којима смо се за свагда саживели.

Поведен, дакле, таквим призивом и препознавањем, освртао сам се за сваким песниковим трагом у видуку доступног ми књижевног живота, испарцелисаног колико и само књижарско и свеколико наше тржиште, па и укупни наш друштвени и духовни простор о чему ће једном — не могу се уздржати од ове дигресије — управо Костић проговорити сабрано, прекорно и, чини се, с резигнацијом коју потоњи ток ствари чини све основанијом:

*Постајемо архипелаг,
између нас све тамније воде.*

*Дијелимо маслине,
пресијецамо друмове.
(...)*

*Препоручујемо птицама
да се држе свога луга,
само своје грање, свога гнијезда,
језера свога.*

(„Архипелаг“)¹

Осврћући се, тако, нашим књижевним архипелагом, трагао сам за скорашњим и ишчекивао нове Костићеве песничке књиге, објављиване у Београду, Новом Саду, Суботици, Никшићу и другде, тражећи и налазећи — у мањој или већој мери — најаве или одзиве реченом *Триптиху* који ће ми кроз све ове године служити не само као својеврсна осматрачница већ и као мера и мерило уверљивости и актуелности новог поетског говора овог плодног ствараоца чији се „лирски шапат“ деценијама с мање или више основа прећуткивао или о(т)писивао као коректан просек традиционалног певања и мишљења. И мада сам ускоро нашао ове три песме — додуше раздружене друкчијим циклчким устројством — у збирци *Зрело море*,² њихова првобитна обзнана и поредак на овој у међувремену пожутелој и искрзаној новинској хартији нису за мене ништа изгубиле од поменуте улоге путоказа и еталона. Напротив.

Прва међу њима, „Превласт ствари“, као да и данас својом семантичко-ритмичком окосницом сажима свеколики смисао и облик ондашње и потоње тихе побуне овог песника пред нарушавањем исконског реда ствари и реда вредности:

*Напокон ствари нам преузимају ријеч,
по њима и у њима залазе наше мисли
претварајући нас у затон све ужи и све плићи.
(...)*

¹ Ако се наљуће птице, Матица српска, Нови Сад, 1986, стр. 13

² Минерва, Суботица, 1981.

*Напокон ствари нам одузимају рељефност душе
као што од ријечи чине корито суво.
(...)*

Друга песма, „Похара“, кртим и хотимично храпавим дистисима откуцава минут до дванаест такозваној човековој животној средини. Откида се, из стиха у стих, неком осамостаљеном вољом комад по комад од нашег дома и света:

*Више ни за галевове нема мјеста,
аутокари узеше обали сваку чедност;*

*одбачене амбалаже кикоћу се самоувјерено
освајајући све удобнији простор;*

*ни камен више не спава
у своје лежају од искона;*

*свемирски вјетар звијездђ
дошаптва неспокој свему;*

*ћути занемарено биље,
бјеже у подземље воде;*

*вријеме је нејасне похаре
којој се још само море одупире.*

У међувремену сам, дакако, и у другим и друкчијим својим лектирама — у прози Бошка Петровића и Вјекослава Калеба, у поезији Петра Гудеља, на пример — налазио знаке сродне зебње пред лицем „нејасне похаре“, зебње чију природу и узрочнике поетски говор, негован од освита људске речи за друкчије сврхе, можда и не може именовати начином и тоном који би у свему остао поетски. „Продукти технолошког срљања“ који нас окружују и притискују, колико ни „економистички диктат“ који налаже такво срљање, као да нису подесни за поетску транспозицију, па их и сами песници — као и Ернесто Сабато, од кога позајмљујемо ове синтагме³ — радије и лакше изричу друкчијим дискурсом, у исказима чијој је побуди и намени примеренији језик публицистике и дневне политике. Утолико је занимљивији и поштовања вреднији парадокс нашег песника: осведочени заточник чистог лиризма не преза од „нечистог“ језика који „глође тишину“ традицијом освештаног поетског идиома, па чак ни од оних „издувних цијеви“ посве непоетског света и језика у којима смо се обрели, или им се приволели.

³ Интервју дат Момчилу Пантелићу, „Народи су fine мешавине“, Политика, 3. октобар 1987.

Трећа песма *Триптиха о пожару*, упркос свом наслову („Пред бјекством“), није — као ни претходна — устук од окуженог језика. Или, тачније, допуштено је том свету и језику да се — мада оптужен, па и осуђен — огледне и огласи у песми:

*У пољу, у неком, у далеком
можда бих срио себе
већ непонатог и себи самом.*

*Или у шуми под јабланима,
уз какав загубљен облак*

*Само да побјегнем
од овог праскавог чуда,
гле: под прозорима
лименке тишину глођу.*

*Кроз њихове издувне цијеве
протрчава јалова душа.
(...)*

Једна од кључних семантичких и стилских „напетости“ новијег Костићевог песништва исказује се управо у овој завади језика. „Праскавом чуду“ и „издувним цијевима“ технике и технолошког језика супротстављен је пасторални лиризам не само лексичким (поље, јабланови, шума, облак) већ и интонацијским и ритмичким профилем („У поља, у неком, у далеком“). Чак и кад се, другде, у свом аксиолошком избору и заповору посве препусте химничној, па и дитирамбској омамаи, песник ће у лирски „загрцнут“ и бунован жамор своје кантилене уденути и гдекоји антипоетски, веристички акорд града што „зараста у смеће, у отурену хартију, у флаше“:

*Већ то прелази у сан, сâм сан:
ти зрикавци, мноштво њих, док се њишу
брда загрцнута призором; под грањем љубав
дивља и преопасна, украдена са грожђем
и смоквама јесени; слап чумни; издвојен страх.
Све то прелази у сан толико непојаман
и самим зрикавцима док гледају месо мора
како се узбуђено љуља испод дремљивих кула.
Посакривале се около стазе, чује се јагодњак
негдје у близини. Заборавило се на град
који зараста у смеће, у отурену хартију, у флаше;
док овдје шумује шума музиком величајном
стријењу разноси жудња у врелом подневљу пјаном.*

(„Ковачница лишћа“)⁴

Триптих о похари није, дакле, само најавна тематско-значењске обнове Костићеве поезије већ и наговест — и узорак — њеног опоријег и тврђег говора, ближег идиому модерног песништва, које управо у хотимичној прозаизацији свог тона и израза налази једну од највећих шанси за свој *дослух* с добом, па и евентуално делатан *уплив* на његов лик и ток. Ваља само видети колико је Костићева збирка *Изнад једне тамне шуме*⁵ — вероватној најслабија од свих које је објавио у последње две деценије — далеко од оних које су уследиле, далеко управо својим тоном и језиком, оном исфорсирано „поетичном“ певношћу, кликтајима и понављањима (за које би, као стилски поступак, Јулијан Шибош рекао да увек посвједочују само једно: дефицит инвенције), као и оним овешталим фолклоризмом свог вербалног „стварања“ и поигравања. Новије Костићеве књиге не управо оним својим тематским и говорним белегом „нечистоте“ — у знаку похаре, екразита и „уличарства“ у нама и око нас — помоћи своје творцу да избегне замке староставног лиризма и лирског шапата који, ако и није неискрен, не може ни изблиза да назре и изрекне драматичну сложеност и двосмисленост нашег положаја „на измаку вијека“.⁶

Све упадљивија „еколошка“ инспирација у новијој Костићевој поезији и — такође све упадљивији — катастрофички призив у њеном тону нису само размакли мотивске и изражајне регистре овог песника, уносећи у предметни, имагинативни и говорни слој његове песме нове, па и „непоетске“ отиске и одблеске наше егзистенцијалне и цивилизацијске ситуације, већ и придале нову рељефност и убедљивост оним изворним и примарно „поетским“ настројењима његовог песништва. Наиме, као да тек сад, у суседству и зглобу *дружчијих* ствари и речи, првотни песников афинитет за свет и говор пасторалног лиризма добија истинско утемељење. Док су нас се, рецимо, некадашња Костићева чарања и бајања о љубави луне и маслине могла учинити недовољно мотивисаним, па и незграпно артикулисаним и по свему одоцнелим изданком наивно-митолошке инспирације, дотле нам његов новији поетски говор — све мање певан и ганутљив — о тихим али и „несувишним“ лепотама и унутарњим смисловима лишћа, траве, камена, зрикавца, галеба, неког обичног брда, куће на брегу или непуштеног млина у пољу — казује једно аутентично и релевантно искуство света и искуство песме. Јер, оба ова искуства — програмски и генерички изван сваке вилинске очараности и лагодних изражајних стереотипа — чувају како у доживљајном тако и у експресивном свом виду свест, или траг

⁴ *Зрело море*, стр. 80.

⁵ *Нолит*, Београд, 1974.

⁶ Песма „Измак вијека“ (*Призив прашуме*, *Нолит*, Београд, 1984), зебњу од будућности исказује трепетом слика и појмова које поезија дугује науци и њеном језику. Песма се храни и оним што проблематизује, па и пориче.

свести, и о друкчијим стварима и речима, о можда злоћудним али непрекорачивим реалијама нашег света и времена. Ма колико то звучало парадоксално, тек песник чије су сензације, сазвучја и лексику „укаљала“ обличја, шумови и имена из амбијента овог века на измаку, има право да оспорава ред ствари и ред вредности тог амбијента. Песник идиле мора бити, претходно или напореда, и песник анти-идиле. Малочас поменутој тихој и осунчаној хемисфери Костићевог поетског света и говора смисао и веродостојност придаје тек њена негација, онај антисвет бучних и тмастих сила и оруђа похаре, „журње“ и „бездушне мелаве свега“, она антиутопијска полулопта његовог песничког универзума која — упркос супротном афективном и аксиолошком предзнаку — није обликована с мањом уметничком сугестивношћу.

Костићев песнички пробој из круга неплодне „чисте“ идиле и завичајне интима отворио је овом песнику тематске и изражајне могућности које сежу даље од „еколошких“ повода. Похара и помор бивају, безмало, глобалним симболом новијег Костићевог песничтва. Јер, на удару пустоши није само биље и фауна, већ и унутарња богатства човекова, његове безинтересне побуде и потребе, његов порив сневања и говорења, његова колико простидушна толико и мудра бојазан „да не стигнемо до краја смисла“ и не лишимо стварност „свете магичности“⁸ Костићева одбрана човека и његовог света од опште похаре и помора некад је — не без високопарности — изрицана у име и поводом Хирошима и Меконга, док су јој сад побуда и досег друкчији и само наоко ужи. „Одбрана мјесечине над планином“, како стоји у једном његовом наслову,⁹ није никакав лирски каприц или луксуз, већ став који подразумева стрепњу за интегралног човека и хармоничну пуноћу његових могућности.

Поред пустошења којим нашем окружју и бићу прети агресивни утилитаризам „економистичког диктата“ и осиноност научно-техничког свезнања које не застаје ни пред „магичном благошћу“¹⁰ сна и поезије, човека овог времена као да све више разједа унутарње загађење, површност и немилица. Шта више —

*као да је пресвиснуо смисао за самилост,
прискок за ближњег у невољи.*

(„Чудно коло“)¹¹

Из књиге у књигу, с притајеном надом да хуманистичко пословање поезије није можда лишено сваког ослонца и изгледа, Ду-

⁷ „Благо оним кућама“, *Ако се наљуће птице*, стр. 54.

⁸ „Свет магичности“, *Призив прашуме*, стр. 59.

⁹ *Ако се наљуће птице*, стр. 41.

¹⁰ Исто, стр. 41.

¹¹ Исто, стр. 22.

шан Костић тугује над посвудашњим „бјекством од своје бити“ и хитрим претварањем наде у приземну жељу „од данас до сјутра“,¹² над видиком „општег немара“ и наше немоћи „да крене-мо из приземности, из маховине“,¹³ из „сиве уљудности“ у којој је

*тјескоба, као зелени крокодил,
зинула на сва уста.*

(„Зелени крокодил“)¹⁴

Ако у *Зрелом мору* и *Призиву прашуме* призори и актери отуђења — именовани као скоројевићи, лајавци и злопоглеђе — немају, још увек, размере и учинак опште одљуђености, дотле се у књизи *Ако се наљуће птице* рђа нечовештва хвата безмало сваке душе и сваке судбине:

*Све више екразит узима ријеч,
препирка и мржња на толика уста.*

(...)

*Колико још
па да заборавимо и говор људски?*

(„Стријепања“)¹⁵

Коју страницу потом, са особито бритком изричитошћу — ублаженом колоквијално-ироничним рефреном „таква је ситуација“ — Костић у песми *Уличарства* указује како „многе вриједности одбацујемо на сметлиште“ и како нам се „стид испјенио, изгубио у пијеску облапорности“:

*Уморисмо се, изгледа, од пристојности,
од ријечи бираних, од ријечи обзирних
и сад отварамо изворе уличарства
заношимо се одвратним задахом
све допуштамо себи и другима, таква је ситуација,
сумрак загађених предјела
широко се увлачи у душу
тутњи кроз њу рђа свеколика;
била је пристојност дуго-предуго, изгледа,
и сад преморени стигосмо у јутро неизвјесно,
започињемо да премећемо утробу
и себи и другима, и себи и другима —
таква је ситуација.¹⁶*

Једном је Миодраг Павловић, пишући о Вељку Петровићу, запазио како је овај „био и остао умнопоме песник етичке ин-

¹² „Претварање наде“, *Зрело море*, стр. 55.

¹³ „Недостајање вјетра“, *Призив прашуме*, стр. 36.

¹⁴ Исто, стр. 37.

¹⁵ *Ако се наљуће птице*, стр. 8.

¹⁶ Исто, стр. 10.

спирације, а то је инспирација која се, можда, најтеже поетизује.¹⁷ Душан Костић, изданак духовне и књижевне традиције која — од Његоша до Лалића — заправо и не раздваја стваралачки од етичког императива, ипак успева да омекша или, како би Павловић рекао, „поетизује“ своје моралистичко надахнуће. Уз већ поменути лежерност говорне интонације, Костић располаже и другим средствима депатетизације властитог тона и говора. Мање су, заправо, у питању песничка средства а више диспозиције једног стваралачког темперамента који се — тих и интровертан — рекао бих, јежи од саме помисли на трибунске претензије поетског стварања.

Темпераменту и духу Костићевих песничких објава својствена је, потом, и нста извесне запитаности и трајне недоумице, тако да их пре доживљавамо као напор и чин сазнавања неголи као акт налагања или негодовања. Чак и кад је на трагу каквог коначног прозрења, његова се песма изриче у пола гласа и, да кажем, некако *самоушито*:

*Чини нам се да смо на прагу
а не знамо на којем ни вјде...
(„Предворје неба“)¹⁸*

*Човјек је загазио у завјеру
и не понирући у њен смисао.
(„Завјера“)¹⁹*

*Као да смо
на прагу нечувене преваре...
(„Како је могућно“)²⁰*

Питомост Костићевог гласа — и кад је узбуђен — и његовог језика — и кад је, хотимично, натруњен непоетичним именима непоетичних ствари — имају своје извориште у нечем првотном и коренском што се, као светлосно језро овог песничтва, можда понајбоље може означити старинским појмом *душевности*. Такав је овај песник и кад се срдџи, и кад стрепи, такав и кад се — понеком и понечем — растужено руга. То је оно *ругање с душом* које песнике његовог поднебља чува од манихејске тврдоће којој их окрећу не само наши знани атавизми већ и ово апокалиптично сумрачје „измака вијека“.

Душа је, уосталом, и имплицитна и изричита антитеза овог песничтва „сјају ствари“²¹ приземности, похлепи и насртљиво-

¹⁷ Миодраг Павловић, „Песничтво Вељка Петровића“, *Поезија и култура*, Нолит, Београд, 1974, стр: 154.

¹⁸ *Зрело море*, стр. 22.

¹⁹ *Призив прашуме*, стр. 10.

²⁰ Исто, стр. 39.

²¹ „Неоромантичар“, *Зрело море*, стр. 86.

сти, па и свакој учености која би да — за рачун некакве ефикасности — лиши човека и његов свет рељефности и тајновитости. Не стрепећи, данас, кад „бити песник двадесетог века значи обучити се у свакој врсти песимизма, сарказма, горчине, сумње“,²² не стрепећи, дакле, ни од подсмешљиве етикете (нео)романтичара, Костић управо аргументом и аршином душе просуђује и премерава нашу укупну ситуацију и меру њене хуманости. Од *Триптиха о пожару*, како смо видели, па до скорашње тугованке над „изворима ултичарства“, Костића не напушта бојазан да нам ствари не одузму „рељефност душе“, да нам „јалова душа“, посвудашње хитње и буке не прожме и најтише дубине бића, да нам замах научног свезналаштва не отме и последњу „прегршт непрочитаности живота“, да, на крају, не падну и последње запреке уљуђености којима душу бранимо од „сумрака загађених предјела“ и „рђе свеколике“.

Костић, дакако, није ни теолог, ни филозоф, али као песник — а песнику је специјалност живот, вели Марина Цветајева²³ — зна и осећа у чему је највиши човеков смисао и налог.

Чини нам се да би се наш песник радо сагласио с једним луцидним и танкоћутним јунаком Бошка Петровића који у једном разговору о такозваним последњим питањима — од којих редовно зазиру скоројевићи, мркоглеђе и лајавци — вели да нам душа није ни придата, ни дата, него задата. „То је људима прави њихов задатак: а какав би други и могао бити?“²⁴

Slavko Gordić

NEW ITEMS IN THE POETIC WORLD AND IDIOM OF DUŠAN KOSTIĆ

Summary

The subject of this essay are those thematic and expressive particularities of recent poetry of Dušan Kostić, which to a rather great extent jeopardize the idea of traditional lyricism, the intimacy of the native land, and pastoral picture of the world — all the essential features of his creativity. Starting with one of his poetic cycles — »Triptych on Pillage« (*Triptih o požari*) — this paper attempts at showing how in his recent books (particularly in the »Mature Sea«, »Call of the Virgin Forest«, and his collection »If the Birds Get Angry«) the poet extended thematic, motivational, and stylistic scopes of his poetry

²² Чеслав Милош, „Моји европски корени“, *Сведочанство поезије*, Народна књига, Београд, 1985, стр. 20.

²³ Видети: Марина Цветајева, „Светлосни пљусак“, предговор *Разговора незнакомих уста* Бориса Пастернака, Нолит, Београд, 1966, стр. 15.

²⁴ Бошко Петровић, *Певач II*, Нолит, Београд, 1979, стр. 524.

In such a creative breakthrough from the circle of more conventional poetics, Kostić's interest in »ecological« themes seems to be of decisive importance. Simultaneously with certain »prosaisation« of the motivation, so called »unclean«, »unpoetic« expression, colloquial intonation, and scientific--technical vocabulary came into this poetry, which put an undoubted modern mark on Kostić's later, mature works.

Kostić's quiet rebellion has not, however, remained within the realm of the defense of nature and its purity; the poet has been steadily defending the integrity of man, his inner configuration, from the economic dictate, from scientific all-know, and fatal moral relativism materialized in the street-like nature of our creativity and language. This thematic aspect, too, has directed Kostić towards a more modern, veritistic idiom.

Apart from all changes, spirituality remains, in Kostić's recent poetry, a key feature of his experience of the world, as does his basic instruction to man.